

Bogumiła Warząchowska

"Ku ozdobie i obronie
Rzeczypospolitej: maryjne miejsca
święte w drukach staropolskich",
Aleksandra Witkowska, Joanna
Nastalska-Wiśnicka, Lublin 2013 :
[recenzja]

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 1, 157-160

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Aleksandra Witkowska, Joanna Nastalska-Wiśnicka: *Ku ozdobie i obronie Rzeczypospolitej. Maryjne miejsca święte w drukach staropolskich.* - Lublin Wydawnictwo Werset, 2013. - 776 s. - ISBN 978-83-63527-40-2

Książka Aleksandry Witkowskiej i Joanny Nastalskiej-Wiśnickiej *Ku ozdobie i obronie Rzeczypospolitej. Maryjne miejsca święte w drukach staropolskich* to obszerny katalog miejsc kultu maryjnego na ziemiach polskich. Praca obejmuje źródła rękopiśmienne i stare druki pochodzące z XVI–XVIII w. Przygotowując szczegółową analizę materiałów źródłowych, wykorzystano katalogi i bibliografie z polskich bibliotek naukowych i kościelnych, a także inne dokumenty dostępne w NUKAT i FIDKAR. Skrupulatne poszukiwania pozwoliły na odnalezienie tytułów dzieł odnoszących się do ośrodków kultu maryjnego Kościoła łacińskiego na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zgodnie z intencją autorek „opracowana po raz pierwszy staropolska bibliografia sanktuaryjna, pozwala dostrzec bogactwo form literackich oraz aktywność pisarską i wydawniczą określonych środowisk kościelnych. Pokazuje ważność słowa drukowanego w rozpowszechnianiu wiedzy o miejscach świętych, w utrwalaniu ich znaczenia społecznego, w propagandzie kultu, jego różnorodnych form, zwłaszcza praktyk pątniczych” (s. 15).

Publikację otwiera szczegółowy *Spis treści*, za którym umieszczono *Wykaz skrótów* wykorzystanych w zřębie głównym dzieła oraz dla usprawnienia korzystania z katalogu *Wykaz skrótów nazw diecezji i zakonów*. *Wprowadzenie* przybliża zakres tematyczny i zasięę chronologiczny podjętego zagadnienia, a także cel i metodologię badań. Ważnym elementem katalogu miejsc świętych jest omówienie w pięciu rozdziałach specyfiki staropolskich ośrodków maryjnych, ich antropologii i typologii oraz zasięę oddziaływania.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Antropologia miejsca świętego* wyjaśniono przyjęte rozumienie pojęcia miejsca świętego – w sposób dosłowny tzn. jako przestrzeni skierowanej na obiekt lub obszar nacechowany sakralnością. Wyrażenie miejsca święte „*loca sacra*” bierze początek ze starożytności, natomiast chrześcijanie przejęli antyczną nazwę wpisując

w nią starotestamentalne treści teologiczne. Na przestrzeni wieków określenie to przyjmowało różne znaczenia, ale w polskiej kulturze religijnej stanowiło jeden z istotnych elementów religijności.

W rozdziale drugim – *Staropolskie piśmiennictwo sanktuaryjne* – obok omówienia literatury peregrynacyjnej pojawiają się rozważania dotyczące pisarstwa poświęconego poszczególnym ośrodkom kultowym. Dzięki sprawnie rozwijającej się sztuce drukarskiej staropolska literatura sakralna stała się cennym źródłem wiedzy, w niej utrwalone zostały m.in.: opisy miejsc świętych, modlitewników, pieśni pątniczych, przewodników dla pielgrzymów, relacje z uroczystości koronacyjnych cudownych obrazów i zbiory kazań sanktuaryjnych. Należy podkreślić, że staropolskie compendia kultowe obejmują miejsca święte głównie w granicach Rzeczypospolitej i odnoszą się najczęściej do lokalnych obiektów lub eksponatów.

W rozdziale trzecim – *Loca Sacra Mariana* – udokumentowano kult wizerunków Matki Bożej połączony ze staropolską pobożnością maryjną. Okres staropolski przynosi informacje o najstarszych miejscach świętych, poczynając od zaistniałych w czasach średniowiecznych poprzez znakomicie rozwijające się ośrodki maryjne od XVI do XVIII stulecia. Materiał źródłowy stanowią akta wizytacji biskupich, inwentarze i spisy wotów, kroniki parafialne i zakonne, dokumenty dotyczące koronacji obrazów, księgi dokumentujące cuda i łaski, schematyzmy diecezjalne.

W rozdziale czwartym – *Imagines miraculosae* – omówiono wizerunki Matki Bożej cieszące się sławą cudowności i niesłabnącym kultem. Wśród nich zdecydowaną większość stanowią obrazy oraz figury w postaci rzeźb i płaskorzeźb. Autorzy staropolskich druków sanktuaryjnych miewali trudności z dotarciem do twórców czczonych obiektów, dlatego szczegółowa identyfikacja eksponatów wymagała wielu dociekań i wiedzy specjalistycznej. Zachowana literatura jest często jedynym źródłem opisującym oryginalne dzieło.

Theatrum coronationis imaginis Deiparae to rozdział, w którym wskazuje się na przywilej koronacji Maryi na królową nieba i ziemi w wielu sanktuariach na terenie Rzeczypospolitej. Koronacje wizerunków maryjnych stały się przedmiotem refleksji teologicznych, rozważań medytacyjnych i odniesień modlitewnych. Zarówno koronacje obrazów, jak też uroczystości im towarzyszące znalazły odzwierciedlenie w obszernej literaturze.

Po nakreśleniu tła historyczno-geograficznego oraz drogi przygotowań do całego przedsięwzięcia i omówienia szerokiego spektrum zagadnień piśmiennictwa staropolskiego skoncentrowano się na *Katalogu miejsc świętych*. Najpierw przedstawiono *Zasady opracowania* i omówiono sposób przygotowania poszczególnych opisów bibliograficznych, a następnie na stronach 159-631 zamieszczono zrab główny *Katalogu*.

Katalog jest przewodnikiem bibliograficznym staropolskich druków po sanktuariach maryjnych Rzeczypospolitej, w którym zaprezentowano 426 miejsc czci Matki Bożej. Zgromadzony materiał uszeregowano alfabetycznie

według nazw miejscowości, a w obrębie miejscowości, w których było kilka obiektów czci, zastosowano również układ alfabetyczny, jako kryterium przyjęto nazwę wezwania kościoła.

Każdy opis zawiera nazwę miejscowości, a następnie krótką charakterystykę miejsca i eksponatu obiektu kultu, uwzględniając m.in.: charakter miejscowości, przynależność diecezjalną, status i wezwanie kościoła, charakter obiektu kultu i jego charakterystykę oraz przybliżony czas pochodzenia. Następnie w układzie chronologicznym umieszczono zestawienie ważniejszych, wydanych po 1800 r., opracowań dotyczących sanktuariów. Zastosowano tutaj skrócony opis bibliograficzny. Istotnym dopełnieniem poszczególnych opisów miejsc świętych jest bibliografia staropolskiego piśmiennictwa sanktuarijnego, wywodząca się z literatury religijnej XV–XVIII w.

Dolną cezurę czasową *Katalogu*, ustalono na początek XVI w., a górną na rok 1800, zamykający okres staropolski. W pracy uwzględniono dzieła opublikowane na ziemiach polskich i poza jej granicami, z podziałem na wydawnictwa autorskie i przekłady. Dla ukazania kompletnego dorobku z badanego okresu włączono także teksty anonimowe. Jednak głównym kryterium doboru materiału pozostawała przede wszystkim treść dzieła, dlatego w pracy znalazły się dokumenty „poświęcone wizerunkowi maryjnemu, miejscu jego przechowywania, cudom jakie wydarzyły się za jego pośrednictwem, lub kultowi, jakim był otoczony” (s. 154). Oprócz utworów samoistnych wydawniczo, uwzględniono również fragmenty z prac zbiorowych, wyjątki z opracowań oraz wzmianki w dostępnej literaturze pokrewnej.

Pokaźny fragment publikacji zajmuje *Bibliografia*, na podstawie której mógł powstać *Katalog*. W tej części pracy wydzielono *Skróty bibliograficzne* wyodrębniając z nich skróty dla *Druków starych* i dla *Druków nowych*. Zastosowanie *Skrótów* w opisach bibliograficznych sprawiło, że opisy te stały się przejrzyste i zwarte, dzięki czemu bez powtarzania pełnych nazw lub tych samych elementów bibliograficznych stworzono pełny zestaw literatury. W *Bibliografii* uwzględniono różnorodne materiały, jak *Źródła* a wśród nich *Rękopisy* i *Stare Druki*, następnie zarejestrowano *Kompendia sanktuarijne* i *miscellanea mariologiczne i historyczne*, a po nich *Opracowania* oraz *Wykaz bibliografii katalogów* z wyszczególnieniem *Katalogów online z opisami starych druków*.

Ważną część pracy stanowi *Aneks*, w którym przedstawiono *Wykaz maryjnych miejsc świętych na ziemiach Rzeczypospolitej ok. 1772 r.* *Aneks* obejmuje 1314 obiektów kultu maryjnego. Dla lepszego zobrazowania czczonych przedmiotów opracowano *Mapy* i sporządzono *Spis ilustracji* znajdujących się w omawianym dokumencie. *Aneks* zamyka bogaty zestaw indeksów, takich jak: *Indeks nazw geograficznych*, następnie *Indeks autorów*, *rytowników* i *innych współtwórców dzieła* oraz *Indeks druków anonimowych wydawanych do 1800 roku*. Tak opracowane indeksy usprawniają poszukiwania w zrubie głównym *Katalogu*, dzięki czemu publikacja staje

się bardziej przejrzysta i lepiej wykorzystana nie tylko przez specjalistów literatury staropolskiej, ale również przez przeciętnego czytelnika zainteresowanego pisarstwem mariologicznym.

Należy z uznaniem przyznać, że autorki – Witkowska i Nastalska-Wiśnicka podjęły się wyjątkowo trudnego zadania, decydując się na przygotowanie tak obszernej i pionierskiej pracy. Publikacja świadczy o dociekliwości autorek, rzetelności przeprowadzonych badań i rozległej wiedzy nie tylko bibliologicznej, historycznej i teologicznej, ale daleko wykraczającej poza te dyscypliny. Z pewnością będzie ona wykorzystana przez szerokie gremium uczonych podejmujących badania mariologiczne.